

W tym czasie, podobnie jak w innych klasztorach, w Zakrzewiu również panowała bieda i nędza. W 1750 r. kapituła warszawska postanowiła, że w Zakrzewiu ma być wybudowany kościół i klasztor. W 1751 r. kapituła warszawska postanowiła, że w Zakrzewiu ma być wybudowany kościół i klasztor. W 1752 r. kapituła warszawska postanowiła, że w Zakrzewiu ma być wybudowany kościół i klasztor. W 1753 r. kapituła warszawska postanowiła, że w Zakrzewiu ma być wybudowany kościół i klasztor. W 1754 r. kapituła warszawska postanowiła, że w Zakrzewiu ma być wybudowany kościół i klasztor. W 1755 r. kapituła warszawska postanowiła, że w Zakrzewiu ma być wybudowany kościół i klasztor. W 1756 r. kapituła warszawska postanowiła, że w Zakrzewiu ma być wybudowany kościół i klasztor. W 1757 r. kapituła warszawska postanowiła, że w Zakrzewiu ma być wybudowany kościół i klasztor. W 1758 r. kapituła warszawska postanowiła, że w Zakrzewiu ma być wybudowany kościół i klasztor. W 1759 r. kapituła warszawska postanowiła, że w Zakrzewiu ma być wybudowany kościół i klasztor. W 1760 r. kapituła warszawska postanowiła, że w Zakrzewiu ma być wybudowany kościół i klasztor.

XXI

KLASZTORY W ZAKRZEWIE, POSZUMIENIU I TAGANROGU

1. KLASZTOR ŚŚ. STANISŁAWA I ANNY W ZAKRZEWIE

Z klasztoru oo. karmelitów bosych w Warszawie na Krakowskim Przedmieściu wyszła nowa fundacja w miejscowości Zakrzewo, pow. Nieszawa, w pobliżu Aleksandra Kujawskiego. Fundatorami zakrzewskiego klasztoru byli Stanisław i Anna z Poneńskich Sokołowscy, kasztelanowie brzescy i kujawscy (ryc. 100). Sama koncepcja fundacji zrodziła się przed 1745 r. Realizacja jej nastąpiła w pierwszej połowie stycznia 1745 r. Aktem z dnia 5 stycznia 1745 roku kapituła klasztoru warszawskiego postanowiła dać o. Celestynowi od św. Kazimierza (Jakubowi Iwińskiemu), przełożonemu wyznaczonemu na nową fundację: 1 kielich, 2 ornaty białe, 2 alby i 1 mszał¹. Oprócz o. Celestyna, na fundację udał się o. Cezary od Matki Bożej z Góry Karmelu.

Sokołowscy wystawili karmelitom klasztor z drzewa. Dedykowano go św. Stanisławowi i św. Annie, patronom fundatorów. Na utrzymanie klasztoru kasztelanowie zapisali przyległy folwark Gęsin w pow. nieszawskim². W pierwszych latach swego istnienia fundacja administracyjnie należała do klasztoru w Warszawie. Karmelici przebywający w rezydencji zakrzewskiej wchodzili w skład kapituły warszawskiej. Przybywali do Warszawy na wybory sędziów na Kapitułę Prowincjalną. Wszelkie zapisy i kontrakty na rzecz fundacji w Zakrzewie zatwierdzała i przyjmowała kapituła klasztoru warszawskiego. Z zapisów tych przyjęto następujące:

1750 — 10 czerwca. Zatwierdzenie i przyjęcie zapisu 3.000 fl. z obligacją wieczystą 6 mszy w miesiącu od Wojciecha Sokołowskiego, chorążego kruszwickiego³.

¹ Bibl. UW rkps 40. *Acta capituli conventus varsaviensis* k. 156.

² *Słownik geograficzny*. T. XIV. Warszawa 1895 s. 318.

³ *Acta capituli conventus varsaviensis* k. 168.

- 1751 — Zapis sumy 3.000 zł od Podczaskiej z obligacją dwóch mszy w tygodniu.
- 1751 — Zapis sumy 2.000 zł z obligacją wieczystą jednej mszy w tygodniu, od Józefa Sokołowskiego ⁴.
- 1753 — 20 grudnia. Zapis sumy 2.000 zł z obligacją wieczystą 2 mszy w miesiącu, od Jadwigi z Sokołowskich Chorysiewskiej ⁵.
- 1755 — 22 grudnia. Konfirmacja zapisu sumy 6.000 tynfów dla rezydencji zakrzewskiej, dokonanego przez Annę z Porętowskich Sokołowską, fundatorkę klasztoru. Z tej sumy Sokołowska przeznaczyła 4.000 tynfów na 4 msze w miesiącu i aniwersarz, a 2.000 tynfów na oliwę do wiecznej lampki w kościele ⁶.

W październiku 1752 r. zmarł Stanisław Sokołowski, fundator klasztoru. Ciało jego pochowano w kościele w Zakrzewie. Kazanie pogrzebowe wygłosił o. Cezary od Matki Bożej, przełożony konwentu ⁷.

Rezydencja zakrzewska podniesiona została do stopnia wikariatu ok. 1754 r., a przed 1760 r. do godności przeoratu. Wskazuje na to obecność na Kapitule Prowincjalnej w 1760 r. w Berdyczowie o. Juliana od Aniołów, który figuruje na liście jako przeor klasztoru w Zakrzewie ⁸. Konwent zakrzewski był z przerwami przeoratem od 1757 (?) do 1778 r. W 1803 r. znowu klasztor zamianowano przeoratem z tego powodu, że część zgromadzenia poznańskiego, po kasacie tamtejszego domu zakonnego, przybyła do Zakrzewa. W 1841 r. znowu klasztor jest wikariatem ⁹. A w l. 1854—1864 jest na nowo przeoratem ¹⁰.

Tu w Zakrzewie, w dniu 1 października 1799 r., z rozporządzenia Jana Albertrandy'ego, delegata apost. i oficjała warszawskiego, odbyła się Kapituła Prowincjalna ¹¹. Ponieważ po trzecim rozbiore Polski pod zaborem pruskim znajdowały się tylko dwa pełne klasztory — przeoraty, w Warszawie i Poznaniu, oraz wikariat w Zakrzewie, dlatego

⁴ Tamże k. 171.

⁵ Tamże.

⁶ Tamże k. 175.

⁷ *Koronacya całemu niebu sławną wysokiego urodzenia (...) JWP. Stanisława na Wielkiej Wrzący Sokołowskiego, kasztelana brzeskiego... przy złożeniu drogiego ciała depozytu w kościele zakrzewskim swojej fundacyi WW. OO. Karmelitów bosych prow. polskiej (...) przez W. J. Cezarego od N. P. Maryi z Góry Karmelu (...) w roku przeszłym d. 23 października ogłoszona, a teraz na konsolacyę żalosej całej prześwietnej familii, osobliwie JWP. Annie z Ponętowskich Sokołowskiej, kaszt. brzeskiej i fundatorce najlaskawszey reprezentowana roku 1753 w Warszawie, w druk. J. K. Mci. (Estr. XIV s. 138).*

⁸ AP 10. *Acta provinciae S. Spiritus ab anno 1760—1793 s. 2.*

⁹ *Catalogus PP. Carmelitarum Discalceatorum necnon Monialium Provinciae Polonae S. Spiritus Anno Domini 1841 s. 41.*

¹⁰ *Catalogus tam Fratrum quam Monialium ordinis Carmelitarum Discalceatorum Provinciae Polonae AD 1859—1864.*

¹¹ *Acta capituli conventus varsaviensis k. 218.*

Kapituła Prowincjalna mogła wybrać tylko wikariusza prowincjalnego semiprowincji. Został nim o. Chryzostom od św. Macieja.

W latach 1860—1861 o. Walerian od św. Brygidy (Sürtel), ostatni przeor w Zakrzewie, z pomocą miejscowej ludności wybudował piętrowy klasztor murowany. Dom zakonny skasowany został przez rząd carski dekretem z dnia 27 listopada 1864 r.

Opis kościoła i klasztoru

Kościół barokowy, drewniany, konstrukcji zrębowej, fasadą zwrócony na południe. Korpus trzynawowy. Nawy boczne oddzielone od centralnej arkadami o łuku koszowym, wspartymi na ośmiobocznych słupach. Po bokach prezbiterium, w przedłużeniu naw kruchta (od wschodu) i zakrystia (od zachodu) z lozami kolatorskimi na piętrze, otwartymi do prezbiterium prostokątnymi otworami. Wnętrze prezbiterium i głównej nawy nakryte deskowym stropem kolebkowym, a nawy boczne i pozostałe pomieszczenia stropami płaskimi. Fasada dwukondygnacyjna, zwieńczona trójkątem z krzyżem na szczycie. W narożach niskie wieże, nakryte cebulastymi hełmami i latarniami, pokryte blachą. Zewnętrzne elewacje oszalowane. Dachy siodłowe, nad bocznymi nawami i przybudówkami pulpitowe, pokryte blachą (ryc. 98—99).

Zasadniczy wystrój i wyposażenie wnętrza z XVIII w. Ołtarz główny, późnobarokowy, z rzeźbioną nastawą adorujących aniołów i trzema kompozycjami malarskimi: Matki Bożej Częstochowskiej w predelli, św. Anny Samotrzec w owalnym retabulum i św. Stanisława Szczepanowskiego w zwieńczeniu. Ołtarz boczny w prezbiterium z drugiej poł. XVII w. z kręconymi kolumnami, z rzeźbami dwóch aniołów i Ducha Św. w zwieńczeniu. W retabulum obraz chrztu Chrystusa w Jordanie. Ołtarze w nawach bocznych rokokowe z kolumnami. Z lewej strony poświęcony Matce Bożej z rzeźbami śś. Joachima i Anny. W retabulum obraz Niep. Poczęcia NMP, przyozdobiony metalową suknią. W zwieńczeniu mniejszy obraz, prawdopodobnie św. Eliasza proroka. Po prawej stronie ołtarz św. Józefa z rzeźbami Melchizedecha, śś. Elżbiety, Teresy od Jezusa i Jana od Krzyża. W retabulum obraz św. Józefa z Dzieciątkiem przyozdobiony srebrną sukienką, wykonaną przez toruńskiego złotnika Michała Dawida Hausmanna (poł. XVIII w.)¹², zasuwany drugim obrazem św. Antoniego Padewskiego, namalowanym przez Pietraszewskiego w 1808 r.¹³ W zwieńczeniu wizja św. Gertrudy. Ambona z poł. XVIII w. z kompozycjami malarskimi ewangelistów i rzeźbą św. Michała Archa-

¹² Zakrzewo. W: *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce*. T. XI. *Województwo bydgoskie* pod red. Tadeusza Chrzanowskiego i Mariana Korneckiego. Zeszyt I. *Powiat aleksandrowski*. Warszawa 1969 s. 40.

¹³ Tamże s. 41.

niola w zwieńczeniu. Dwa barokowe konfesjonały i stacje drogi krzyżowej z 2 poł. XVIII w. Zachowały się dwa portrety trumienne fundatorów klasztoru:

1. Stanisława Sokołowskiego z h. Pomian i literami S[taniśław] z W[ielkiej] W[rzący] S[okołowski] K[asztelan] B[rzesko] K[ujawski].
2. Anny Sokołowskiej z h. Pomian, Bróg oraz Nałęcz i literami A[nną] z P[onętowskich] S[okołowska] K[asztelanowa] B[rzesko] K[ujawska].

Po stronie wschodniej kościoła wznosi się piętrowy klasztor na rzucie prostokąta, podpiwniczony, otynkowany, bez szczególniejszych wartości architektonicznych. Elewacje podzielone gzymsem między kondygnacjami. Dach siodłowy, kryty dachówką. Budynek murowany.

2. KLASZTOR W POSZUMIENIU

Klasztor pod wezw. św. Stanisława w Poszumieniu (pow. oszmiański), został ufundowany w 1760 r. przez Stanisława Narbuta, miejscowego dziedzica. Od 1780 r. przy klasztorze karmelici prowadzili parafię (liczącą 762 dusze) oraz szkołę parafialną. W 1782 r. kształciło się tu 15 uczniów szlacheckiego pochodzenia, 3 mieszczan i 3 włościan. Po zniszczeniu wojennym kościół w 1818 r. został odbudowany, a w 1819 r. konsekrowany przez bpa Tadeusza Kundicza, sufragana wileńskiego. Przez cały czas swego istnienia konwent był rezydencją. W 1816 r. przebywało w nim trzech karmelitów: o. Bonifacy Kozaryn — przełożony, o. Robert Ławrynowicz i o. Chryzostom Tawtowicz — kaznodzieja. W 1818 roku przełożonym był o. Korneliusz Mirski, a w 1827 r. o. Bruno od św. Teresy (Petrykowski). Klasztor uległ kasacji w 1832 r.¹⁴

3. KLASZTOR W TAGANROGU

W Taganrogu — miasteczku portowym nad morzem Azowskim, w 1811 r. karmelici założyli rezydencję przy kościele Św. Trójcy. Kościół miał być wybudowany nakładem rządu w 1806 r. Przez szereg lat rezydował tutaj o. Serafin od św. Stanisława Kostki (Holfeld). Nieznane są dalsze dzieje rezydencji z powodu braku historycznych źródeł¹⁵.

¹⁴ Źródła: AP 4. *Spis karmelitów i karmelitanek bosych...* k. 17—18. Rkps 35. J. M. Giżycki, *Kilka szczegółów fragmentarycznych o prowincji litewskiej karmelitów bosych* k. 60—63. Jan Kurczewski ks. *Biskupstwo wileńskie*. Wilno 1912 s. 260, 293.

¹⁵ Źródła: AP 27. *Catalogus PP. ac FF. Carmelitarum Discalceatorum provinciae S. Spiritus et s. Casimiri (1833)* k. 38. *Słownik geograficzny*. T. VII. Warszawa 1892 s. 142.